

Зер-зевәр агслына үн

Сентябрь 18-д маа правительствин толгъач Н. С. Хрушев ООН-д орулдж өгсн, зер-зевиг цуг делгү, күүц агслынас гаргъхин туск сельвүд — өдгә цагин нарт делкән политическ документс дунд хамгин эрки чинртә документ, болдж гарв. Терүнд келгдсн — зер-зевиг цугтны агслынас гаргъдж, терүгари тегәд күмн төрлгътнн обществиг дäänас мөнък гетлгхмн гисн Советск Союзин дуудврий Ниисн Келн-амтсин Организацд чигн, бас тер мет, цуг орн-нутгудин олт амтс чигн ик гидгар таасдж тосв. Тернъ чигн сäänар медгдджәнә.

Зер-зевәр агслгъар улнътна гиснданъгн ардасн дә дахулгч шиндж болдж билә, бола чигн бäänә. Зер-зевин ик хоршлт оньдин орчлгд дäänә аамшг учрадгнн тууджлгч дамшлтс медүлнә. «Тов эврән хагдмн» — гидг үлгүр аюдан келгдсн биш. Зер-зевәр агслгъар татвр угагъар улнътгад, зер-зев икәр хоршагдджах цагт ямаран чигн зүткәнәс очн өсрәд, нарт делкән түүмр шатагад оркх зеткртә зевәр агслгъар улнътлгън газр деер зертә-зевтә төвкнүн бäänлгъ учрадг болв чигн, эннъ зулг дäänлдәсин хоорнд сана авлгъна цаг болдж тохрна. Зер-зевәр агслгъар улнътлгъар йосга тидг бат-төвкнүн бäänлгъ теткджд болшго. ООН-а Генеральн Ассамблейин сессий деер босдж келсн үгдән Н. С. Хрушев иигдж темдглв: «Эндр, атомин электронникиг болн космосиг диилдж авлгъна цагт бäänлгә адл, күмн төрлгътнн тууджд урднъ кезәд чигн зер-зевәр агслгъар улнътлгън им хурдар кегдджд, им аамшгтә болад уга билә.»

Нарт делкәт дäänә зеткрәс гетлгхин эркд, зер-зевиг агслгъна гаргългъна туск төриг хагълх кергтәнн — деер келгдснәс тодрха сäänар медгдджд үзгдджәнә. Ниисн Келн-амтсин Организацд орулдж өгсн советск сельвүд мел дигтә терүнүр залгдснн. Күмн амтиг дäänә шин аамшгәс харсхин туст күүцәгдх эрки керг ганхнн зер-зевиг агслгъна гаргългън чигн биш. Зер-зевәр агслгъар улнътлгъиг гөр — күмн амтнн обществин өслтд, цуг орн-нутгудин экономик уралан делгрхд, олт-амтнн бäänхтә джиргъл өөдлүлхд агъу ик чинртә мөн.

Зер-зевәр агслгъар улнътлгън ик гидг матеральн көрнъгиг өмкәд, цуг государствсин экономическ делгрлтд ик гидг гару халдана. Нарт делкә дäänд белдлгънд гаргъдг гару, дäänә өмнк кемджәнлә дүнъцүлхд, сүл джилмүдт 25 холван шаху өсв. Мана цагт дäänд белдхд джил болгън 100 гар миллиард доллар гаргъдгна. Эн мөнъгнә ик зунъ США-н хүвд гусджана.

Америкин улс зер-зевәр агслгънд өдр болгън — 120 шаху сай доллар, час болгън — 5 сай шаху доллар мөнъг гаргъджд шивнә. Америкин тоомсрта политическ үүлдәч Эдлай Стивенсона тоолдж диглсәр болхла, америкин гер-бүл болгънд джил болгън дундлад 1000 доллар дäänә гару тусна.

Англъ джил болгън дäänд белдлгънд гаргъдг гарунъ 4,5 үлү миллиард доллар (1,7 миллиард фунт стерлинг) болдж тусна. Орн-нутгнн мелитаризац англин күч-көлснрин зәм деер күнд ацан болдж тусна. Тоомсрта лейборист Ноэль-Бейкер тоолдж диглсәр болхла, зер-зевәр агслгъар улнътлгън англин гер-бүл

болгънд джилдән 150 фунт стерлинг болдж тусна.

Деермч дäänә ницәд бүрдәджд, дäänә белдвр кехд дала адл мөнъгн аргъдгна. Северо-атлантическ блокд (НАТО) ордг орн-нутгудин зертә-зевтә чидлмүдин тонъ ода 7 сай шаху үн болджана, дäänә белдвр теднә аргъдг мөнъгн 1958 джил 60 гар иллиард доллар болв.

Зер-зевәр агслгъар улнътлгън цуг государствсин экономическ делгрлтиг ик гарула харгъулна. Күмн тоолдж келджд болшго мөнъгиг болн атериальн көрнъгиг гаргъулсн дерән, зер-зевәр агслгъар улнътлгъиг дахджд, өдгә цагин техникин өлтин бäänлд, кегъад белдчксн аанә зер-зев хурдар хуучрад, кергга болад, шинәс тедниг сольх неквр тавнә.

Бразилин газадин керг-гөрин министр Лафер нег дакджд иигджд темдглә: «Үнәртнн келхд, зер-зев келгъид ямаран то-томджд уга мөнъгн гаргъдгна, тегәд зер-зев хуучрсн уршар эн дангъин хамхлдж уга кегднә; н цагла, цуг нарт делкәд олт сай лс түрмшгтә бäänлд бäänә, юнъгад гихлә, эднә правительствнн эврәнн өлсин кергъллгъиг хангъаджд чадх мөнъгн уга бäänхәнә.»

Данъгин зогслгә хуучрад үрдг зер-зев келгънд олт сай миллиард доллар гаргъдгна. Тиигчкәд тегәд, терүнә үннъ зогслгә өсәд йовна. Усн дорагъар йовдг энъгин нег онъгъц 5 сай доллар болдж тусна, атомн реакторта тиим онъгъц болхла, — 50—60 сай доллар болдж тусна. Американск «Форестол» гидг авианосецин кецтә өдгә цагин авианосецин үн 200 сай доллар болдж тоолдгна. Кермрджән 1944 джил нег танковой дивизиг агсхд 30 сай доллар болдж тусдасн болхла, 1950 джил — 225 сай доллар болдж тусджав, ода болхла, терүнәс даву ик. Нарт делкән хойрдгч дäänә джилмүдт күнд бомбардировщик кехд 300 минъгн доллар болдж тусдг бäänсн болхла, ода — 27 сай доллар болдж тусна. «Зәрм зүсн бомбардировщикд мана гаргъдг мөнъгн, терүг цугтнн алтар хулджд авснл адл болдж тусна», — гиджд Эйзенхауэр темдглсн. Соединенн Штатст эврән залгддг снарядс алтнәс үнтә болдж тусна, «Атлас» гидг ракет тәрлгън болхла 35 сай доллар болдж тусна.

Зер-зевәр агслгъар улнътлгъна ашд зер-зев икәр хоршагдад, эн тус уга зөөр болдж тусна. Милитаризац кегдснә ашд дäänә промышленностьд болн пергт цергъсн олт сай улсин күч-көлсн тус уга көдлмшт үрәгднә. Олтд мелгддг им то зааджд келхлә, болад бäänхмн: чидл күчнн күүц, чадмг 100 сай шаху улс эврәнн күчән болн билгән дäänд белдлгънд өгчәнә; 20 сай шаху күн бийсәрн цергт цергдджәнә.

Капиталистическ орн-нутгудар дäänә производств делгрлгън күч-көлснрин бäänл-джиргълиг түрмшглә харгъулад, амтиг хамгин кергтә тоотар хангъахас хагъцулна.

Профсоюзин зәрм үүлдәчрин темдглсәр болхла, США-д 13 сай американцнр йир, му, күн бäänджд болшго гермүлт бүгджәлгджд, тер гермүлтнн «мерәчнр бигшнә, хамхрад улжана, теднн түүлгдхш, амтсәр чикәятә». Амтнд эмчин дөнъ өлгъиг улм өсрулхин неквр орн-нутгт улм икәр өсәд йовна, (американцнрин 80 процент шахунъ күнләр гемтсн цагтан гемән өмнүлдг мөнъгн уга); 1200

минъгн больничн орм күргджәхш.

Капиталистическ делкән наадк орн-нутгудар чигн бäänл-терүнәс деер биш.

Империалистнрин дäänә блокд орндг татг делгрлттә орн-нутгудин экономикд дäänә гару өслгън ик гидг саалтган халдана. Турцд, Иранд, Таиландьд дäänд белдлгънд бюджетин мөнъгнә өрәл шахунъ гаргъдгна, Пакистанд болхла — 56 процентәс үлнн гаргъдгна.

Чик тоолврий учртан авлго, зер-зевәр агслгъар улнътх политик үүдәгъачнр, тер политикиг хайджд болшго, юнъгад гихлә, зер-зевиг агслгъна гаргъхла кризис болх, өс гиджд промышленн халхар өөдән делгрлттә капиталистическ орн-нутгудт экономикнн дорагшан унх гиджд келцхәнә. Иигджд батлгън төрүц хадждгәр мөн.

Зер-зевәр агслгъар улнътлгъиг хайхла, экономикд саалтгта ниилчән халдах гисн худлиг бäänл-джиргъл илдкджд андрулджана. «Джорнәл оф коммерс» гидг газетин герчллгъар болхла, америкин кесг экономическ шиндләчнр, ил учрсн уршгудт шахдджд аргъ уга болад, «негә ашлврур ирцхәв: зер-зевиг агслгъна гаргългъиг США-н экономик дааджд чадхмн». Терүнәс даву, зер-зевәр агслгъар улнътлгъиг хайсн болхла, США-н олт амтнә бäänл-джиргълиг ясрулх аргъ өгх бäänсн гиджд газет илднн бичджәнә.

Зер-зевәр агслгъар улнътлгън альк чигн келн амтнд олз өгхш, хәрнн нам эгл олт амтнә бäänл-джиргълиг ясрулхд олзлгдх мөнгиг зер-зевәр агслгън олз-тус угагъар гаргъулна. Ганцхн 1951 джил дäänә белдврт Францин правительств гаргъсн мөнъгәр, ода чигн амтн керосиновой ламп олздджах Францин селәнә цуг райодиг электрифицировать кеджд болх, амтн бään цуг пунктсиг водопроволсар теткәд, селән газрт бään 100 минъгн километр хаалгъд хату девскр кегъәт, селәнд 200 минъгн гер бәрәд, 700 минъгн күүнд пенс өгәд, багъ наста 200 минъгн күүнд әдл-аху токталжд авхлнн теткүл өгч болх бäänсн гиджд Францин «Ля терр» газет тоолдж диглв.

Эн зулг негхн джилин дунд, ганцхн орн-нутгт тиим болдж гарча биши! Зер-зевәр агслгъар улнътлгън хайсн болхла, мана цуг газр деер ямаран ик олзта болх бäänсиг тоолдж медхд амр!

Зер-зевиг аглгъна гаргъхин туск Советск Декларацд иигджд келгдджәнә: «Советск Союз, социалистическ цуг орн-нутгуд, бас төвкнүн бäänлгъиг үнтәд тоолдг наадк олт государствсла адл, эврәннн экономикән болн көрнъгән күүцднн төвкнүн бäänлгънн төр күүцәлгънүр залджд, амтиг хотхоолар, хувц-хонрар, гермүдәр эвлгәр теткхәр седжәнә». Хойр системни, зерг-тегш бäänхд СССР үнн седкларн гүджджәнә, юнъгад гихлә, тиим бäänлд бäänлгън, төвкнүн бäänлд экономическ ик диилврмүд күүцд, цуг экономическ үзмджәрн капиталистическ ик делгрлттә орн-нутгудиг күүцджд, давджд гарх аргъ өнүнд өгхмн.

Зер-зев күүнә гарар кегдснн, тер тармуд бийснн зер-зевиг уга кеджд чадх аргъта. Тер цагт, олт амтсин өмннн-зах угагъар төвкнүн делгрлтин аргъ секгдхмн. Мана орн-нутг күмн төрлгътнн түүнүр дуудджана.

В. ХАЙЦМАН.

Тууджнн наумин кандидат.